

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

สยามรัฐสุด เติบโต, เล่ม ๑๒, พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๔๘๘.

สยามรัฐสุด เติบโต, เล่ม ๑๔, พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๔๘๘.

สยามรัฐสุด เติบโต, เล่ม ๑๕, พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๔๘๘.

กระทรวงศึกษาธิการ, การศาสนา, กรม, พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่มที่ ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๒,

พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๕.

____, พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่ม ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๒, พระนคร : โรงพิมพ์การ-
ศาสนา, ๒๕๑๕.

____, พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่ม ๑๑, พิมพ์ครั้งที่ ๒, พระนคร : โรงพิมพ์การ-
ศาสนา, ๒๕๑๕.

____, พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่ม ๑๒, พิมพ์ครั้งที่ ๒, พระนคร : โรงพิมพ์การ-
ศาสนา, ๒๕๑๕.

____, พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่ม ๑๔, พิมพ์ครั้งที่ ๒, พระนคร : โรงพิมพ์การ-
ศาสนา, ๒๕๑๕.

____, พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่ม ๑๖, พิมพ์ครั้งที่ ๒, พระนคร : โรงพิมพ์การ-
ศาสนา, ๒๕๑๕.

____, พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่ม ๑๗, พิมพ์ครั้งที่ ๒, พระนคร : โรงพิมพ์การ-
ศาสนา, ๒๕๑๕.

____, พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่ม ๑๘, พิมพ์ครั้งที่ ๒, พระนคร : โรงพิมพ์การ-
ศาสนา, ๒๕๑๕.

____, พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่ม ๑๙, พิมพ์ครั้งที่ ๒, พระนคร : โรงพิมพ์การ-
ศาสนา, ๒๕๑๕.

____, พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่ม ๒๓, พิมพ์ครั้งที่ ๒, พระนคร : โรงพิมพ์การ-
ศาสนา, ๒๕๑๕.

_____, พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่ม ๒๔, พิมพ์ครั้งที่ ๒, พระนคร : โรงพิมพ์การ -
ศาสนา, ๒๕๑๕.

_____, พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่ม ๒๕, พิมพ์ครั้งที่ ๒, พระนคร : โรงพิมพ์การ -
ศาสนา, ๒๕๑๕.

_____, พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่ม ๓๔, พิมพ์ครั้งที่ ๒, พระนคร : โรงพิมพ์การ -
ศาสนา, ๒๕๑๕.

_____, พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่ม ๓๕, พิมพ์ครั้งที่ ๒, พระนคร : โรงพิมพ์การ -
ศาสนา, ๒๕๑๕.

_____, พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่ม ๔๔, พิมพ์ครั้งที่ ๒, พระนคร : โรงพิมพ์การ -
ศาสนา, ๒๕๑๕.

มิลินทปัญหา, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, ๒๔๖๕.

วิสุทธิธรรม, ภาค ๓, พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๓.

จันทบุรีนฤนาถ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระ, ปทานุกรมบาลี - ไทย - อังกฤษ - สันสกฤต
พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๒.

น้ำ ทองคำวรรณ, หลักภาษาเขมร, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๐๖.

ชินวรสิริวัฒน์, กรมหลวง, พระคัมภีร์อภิธานปทีปิกา, พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๘.

คำรง ราชานุภาพ, สมเด็จพระบรมราชา, เรื่องประติษฐานสยามวงศ์ในลังกาทวีป,
พระนคร : โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหารบก, ๒๕๐๓.

_____, ตำนานพระอารามหลวงและทำเนียบสมณศักดิ์, พระนคร : โรงพิมพ์พิมพ์ไทย, ๒๕๕๓.

นริเวทธีเศร์, นริเวทธีเศร์, พระนคร : ศิลปบรรณาการ, ๒๕๑๓.

คัมภีร์ภาษาบาลีและสันสกฤตอันมีในหอสมุดวชิรญาณ, พระนคร : โรงพิมพ์พิมพ์วรรณการ, ๒๕๖๓.

เทพคุณานุศิษย์, หลวง, พระคัมภีร์อภิธานปทีปิกา, พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๘.

บัญญัติสามิ, พระ, ศาสนวงศ์หรือประวัติศาสนา, แปลโดยศาสตราจารย์ ร.ต.ท. แสง มนวิฑูร,
พระนคร : รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๑๕.

แปลก สนธิรักษ์, ปทานุกรมบาลี - ไทย, พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๐๖.

พระราชวรมุนี, (ประยูรย์ ปรยูโต) , พจนานุกรมพุทธศาสตร์, พระนคร : มหาจุฬาลงกรณ-
ราชวิทยาลัย, ๒๕๑๘.

ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมไทย, ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๓, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕,
พระนคร : การศาสนา, ๒๕๑๘.

อุปกิตศิลปสาร, พระยา, หลักภาษาไทย, พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๘.

วิทยานิพนธ์

สฤกณ จังกาจิต, คัมภีร์จักรวาทที่ป็น, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, แผนกภาษา -
ตะวันออก, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐.

ศูนย์วิทยพัทยาการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Books

Bode Mabel Haynes, The Pali Literature of Burma, London :
Royal Asiatic Society, 1909.

Buddhadatta Mahathera, Concise Pali - English Dictionary,
Colombo : Colombo Apothecaries, Co. LTD, 1968.

Bode Mabel Haynes, Journal of the Pali Text Society.
London : Pali Text Society, 1891 - 1909.

Geiger Wilhelm, Pali Literature and Language, Delhi :
Munshiram Manoharlal, 1978.

Malalasekara, G.P., Dictionary of Pali Proper Names, Vol.II,
London : Pali Text Society, 1960.

Maurice Winternitz, History of Indian Literature, Vol. II,
Delhi : Motilal Banarsidass, 1977.

Robert Seasar Schilders, Dictionary of the Pali Language.
Rangool : Buddha Sasana Council Press, 1974.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก

โลก คือ ภาวเป็นที่อยู่ของหมู่สัตว์ มี ๓ ประการคือ

๑. กามโลก ภพสถานที่อยู่ของหมู่สัตว์ที่เชพะกาม คือ อบายภูมิ, ญุณีย์ และกามาวจรสวรรค์ทั้ง ๖ ชั้น
๒. รูปโลก ภพสถานที่อยู่ของหมู่รูปพรหมหรือภูมิแห่งจิตใจของผู้ที่ได้รูปฌาน ๔ หรือ ๕
๓. อรูปโลก ภพสถานที่อยู่ของหมู่รูปพรหม หรือ ภูมิแห่งจิตใจของผู้ที่ได้รูปฌาน ๔

ที่.ป.า. ๑๑/๒๒๘/๒๒๘, น.ป.ุ. ๑๒/๔๕๘/๕๓๘

เวทนา ๓ คือ การเสวยอารมณ์, ความรู้สึกของอารมณ์ ได้แก่

๑. สุขเวทนา ความรู้สึกสุข สบายทางกายก็ตามทางใจก็ตาม
๒. ทุกขเวทนา ความรู้สึกทุกข์ ไม่สบายทางกายทางใจ
๓. อทุกขมสุขเวทนา ความรู้สึกเฉย ๆ จะสุขก็ไม่ใช่ จะทุกข์ก็ไม่ใช่ทุกข์ เรียกก็อย่างหนึ่งว่า อุเบกขาเวทนา

ที่.ป.า. ๑๑/๒๒๘/๒๒๘, ต.ส.พ. ๑๘/๔๓๒/๒๘๕

อาหาร ๔ คือ สภาพที่นำมาซึ่งผลโดยความเป็นปัจจัยก่อจุนรูปขรรวมและนามกรรมทั้งหลาย, เครื่องก่อจุนชีวิต, สิ่งทีล่อเลี้ยงร่างกายและจิตใจ ทำให้เกิดกำลังเจริญเติบโตและวิวัฒนาการได้มี ๔ ประการคือ

๑. กวฬิงการอาหาร อาหารคือกำข้าว ได้แก่ อาหารสามัญที่กลืนกินดูถูกซึมเข้าไปหล่อเลี้ยงร่างกาย

๒. ฌัสสาหาร อาหารคือผัสสะ ได้แก่ บรรจบแห่งอายตนะภายในอายตนะภายนอก และวิญญาณ เป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา พร้อมทั้งเจตสิกทั้งหลายที่จะเกิดตามมา

ดู พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุฒวิทยาลัย, พิมพ์ครั้งที่ ๑, ๒๕๑๘.

๓. มโนสัญเจตนาหาร อาหารคือ มโนสัญเจตนา ไก่แก่ ความจงใจ เป็นปัจจัยแห่งการทำ ผูก กิด ซึ่งเรียกว่า กรรม เป็นกัณฑ์นำมาซึ่งภพ ก่อ ให้เกิด ปฏิสนธิในภพทั้งหลาย

๔. วิญญาณหาร อาหารคือวิญญาณ ไก่แก่วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิด นามรูป

ที.ปา ๑๑/๒๔๔/๒๕๐, ม.ญ.๑๒/๑๑๓/๘๐

ส.นิ.๑๖/๒๔๕/๑๒๒, อภิ.วิ.๓๕/๑๐๘๑/๕๕๓

ขันธ หรือ เบญจขันธ กองแห่งรูปธรรมและนามธรรมห้าหมวด ที่ประชุม กันเข้าเป็นหน่วยรวม ซึ่งมีลัทธิเรียกว่า สักข บุกกล ตัวตน เรา เขา เป็นต้น

๑. รูปขันธ กองรูป, ส่วนที่เป็นรูป, ร่างกาย พฤติกรรม และคุณสมบัติ ต่าง ๆ ของส่วนที่เป็นร่างกาย, ส่วนประกอบฝ่ายรูปธรรมทั้งหมด, จึงที่เบ็กร่างกาย พร้อมทั้งกุกและอาการ

๒. เวทนาขันธ กองเวทนา, ส่วนที่เป็นการเสวยอารมณ์, ความรู้สึก สุขทุกข์หรือเฉย ๆ

๓. สัญญาขันธ กองสัญญา, ส่วนที่เป็นการกำหนดหมาย, ความกำหนดได้ หมายรู้ในอารมณ์ ๖ เช่น ขาว เขียว กำ แดง เป็นต้น

สังขารขันธ กองสังขาร, ส่วนที่เป็นความปรุงแต่ง, สภาพที่ปรุงแต่ง จิตให้ถี่หรือช้าหรือเป็นกลาง ๆ, คุณสมบัติต่าง ๆ ของจิตมีเจตนาเป็นตัวนำ ที่ปรุง แต่งคุณภาพจิตให้เป็นกุก อุก อพยากุก

๕. วิญญาณขันธ กองวิญญาณ, ส่วนที่เป็นความรู้แจ้งอารมณ์, ความรู้ อารมณ์ทางอายณะทั้ง ๖ มีการเห็น การได้ยิน เป็นต้น ไก่แก่วิญญาณ ๖

ส.ข.๑๗/๔๕/๕๘, อภิ.วิ.๓๕/๑/๑.

อายตนะภายใน ๖ ที่เชื่อมร้อยให้เกิดความรู้, แคนต่อความรู้ในภพภายใน
บาลีเรียก "อวัชฌตติกายตนะ" ได้แก่

๑. จักขุ จักขุ, ทา	๒. โสตะ หู
๓. มานะ จมูก	๔. ชิวหา ลิ้น
๕. กาย กาย	๖. มโน ใจ

ที่.ปา.๑๑/๓๐๘/๒๕๕, ม.อ. ๑๘/๒๑๕/๕๐๐.

อภิ.วิ.๓๕/๕๘/๕๕.

โลกธรรม ๘

ธรรมตาของโลก, เรื่องของโลก, ความเป็นไปตามคติธรรมกา ทั้ง
หมุนเวียนไปมาหาสัตว์โลก และสัตว์โลกก็หมุนเวียนไปตามมัน มี ๘ ประการ คือ

๑. ดาภ ไค้ดาภ, มีดาภ	๒. อลาภ เสื่อมลาภ, ตูญเวียลาภ
๓. ยส ไค้ยศ, มียศ	๔. อยศ เสื่อมยศ
๕. นิินทา คิเตียน	๖. ปัสสา สรรเสริญ
๗. สุข ความสุข	๘. ทุกข์ ความทุกข์

อง.อฏฏก. ๒๓/๕๖/๑๕๕.

วิญญานสี่ติ ๗

๑. นามตตกายา นามตตสญฺญีโน ได้แก่ พวกเทวดาชั้นกามาวจร
ทั้ง ๖ รวมทั้งเวทวินิปาติกะและพวกมนุษย์

๒. นามตตกายา เอกตตสญฺญีโน พวกที่บังเกิดในปฐมภพภูมิและสัตว์
ที่บังเกิดในอบาย

๓. เอกตตกายา นามตตสญฺญีโน พวกที่บังเกิดในทุติยภพภูมิ

๔. เอกตตกายา เอกตตสญฺญีโน พวกที่บังเกิดในกตติยภพภูมิ ยกเว้น
อัญญุชชีสว และพวกที่บังเกิดในจตุตถภูมิ

๕. อากาสานัญจายตน พวกที่เข้าถึงภพอันกำหนดอากาศคือ ช่องว่าง
หาที่สุดมิได้เป็นอารมณ์

๖. วิญญาณเจตนา พวกที่ได้งานนี้ ซึ่งกำหนดวิญญานหามีได้เป็นอารมณ์
 ๘. วาจิตเจตนา พวกที่ได้งานนี้ อันกำหนดภาวะไม่มีอะไร ๆ เป็น

อารมณ์

ที่.ป.๑๑/๒๓๕/๒๓๕. ต.ต.๑๘/๕๑๘/๓๒๖.

สัตตทวาร ๘

ที่อยู่ของสัตว ๘ ได้แก่ วิญญาณเจตนา ๗ ดังกล่าวแล้ว รวมกับอีก ๒ คือ

๑. อสังขยีสัตว พวกสัตว์ไม่มีสังขยา ได้แก่ พวกที่ได้จุตตณานุปปี
๒. เนวสัญญานาสัญญายณะ สัตว์ที่ได้รูปภูมิชั้นสูงสุด เข้าถึงภาวะวิสังขยา
ก็ไม่ใช่ ไม่มีสังขยากี่ไม่ใช่

รวมเข้าเป็นสัตตทวาร ๘

อายตนะ ๑๐, ๑๒

ที่เชื่อมต่อกันให้เกิดความรู้, แคนต่อความรู้ อายตนะภายในเรียกว่า

อวัชยัตติการณนธ มี ๖ คือ

๑. จักขุ จักขุ, ตา	๒. โสตะ หู
๓. มานธ จมูก	๔. ชิวหา ลิ้น
๕. กาย กาย	๖. มโน ใจ

อายตนะภายนอก เรียกว่าทวารายตนะ มี ๖ คือ

๑. รูปะ รูป	๒. สัททะ เสียง
๓. คันธะ กลิ่น	๔. รสชะ รส
๕. โณรสัททะ สัมผัสทางกาย	๖. ธรรมารณธ อารมณ์ที่เกิดกับใจ

อายตนะภายนอก (และอายตนะภายใน ๖ รวมกันเรียกว่า อายตนะ ๑๒

อายตนะ ๑๒ นี้ยกเว้น มโน และ ธรรมารณธเสียเรียกว่า อายตนะ ๑๐

ที่.ป.๑๑/๓๐๘ - ๓๐๘/๒๕๕.

ม.อ.๑๘/๖๑๘ - ๖๒๐/๘๐๐. อภิ.วิ.๓๕/๘๘/๘๘.

ธาตุ ๑๘

สิ่งที่ทรงสภาวะของตนเอง ตามที่เหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้น เป็นไปตาม
ธรรมเนียมคือ กำหนดแห่งธรรมดา ไม่มีผู้สร้างผู้บรรกาล และมีรูปลักษณะกิจอาการ
เป็นแบบจำเพาะตัว อันถึงกำหนดเอาเป็นหลักไว้แต่ละอย่าง ๆ ได้แก่

- ๑. จักขุธาตุ ธาตุคือ จักขุประสาท
- ๒. รูปธาตุ ธาตุคือ รูปารมณ์
- ๓. จักขุวิญญาณธาตุ ธาตุคือ จักขุวิญญาณ
- ๔. โสภธาตุ ธาตุคือ โสภประสาท
- ๕. สัทธาธาตุ ธาตุคือ สัทธารมณ์
- ๖. โสถวิญญานธาตุ ธาตุคือ โสถวิญญาน
- ๗. ฆานธาตุ ธาตุคือ ฆานประสาท
- ๘. คันธาธาตุ ธาตุคือ คันธารมณ์
- ๙. ฆานวิญญานธาตุ ธาตุคือ ฆานวิญญาน
- ๑๐. ชิวหาธาตุ ธาตุคือ ชิวหาประสาท
- ๑๑. รสธาตุ ธาตุคือ รสารมณ์
- ๑๒. ชิวหาวิญญานธาตุ ธาตุคือ ชิวหาวิญญาน
- ๑๓. กายธาตุ ธาตุคือ กายประสาท
- ๑๔. โณฏฐัพพธาตุ ธาตุคือ โณฏฐัพพารมณ์
- ๑๕. กายวิญญานธาตุ ธาตุคือ กายวิญญาน
- ๑๖. มโนธาตุ ธาตุคือ มโน
- ๑๗. ธรรมธาตุ ธาตุคือ ธรรมารมณ์
- ๑๘. มโนวิญญานธาตุ ธาตุคือ มโนวิญญาน

อภิ.วิ.๓๕/๑๒๘/๑๐๘.วิสุทฺธิ.๓/๖๕,สังคห.๔๘.

๑ พระราชวรมณี (ประมุข ปญฺญโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์,
(พระนคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๑๘), หน้า ๒๒๙ - ๒๓๐.

อุปาทายรูป ๒๔

รูปที่เป็นประสาทสำหรับรับอารมณ์ ไค้แก่

ก. ปสาทรูป ๕ รูปสำหรับรับอารมณ์

๑. จักขุ ตา ๒. โสภ หู
 ๓. ฉาน จมูก ๔. ทิวหา ลิ้น
 ๕. กาย กาย

ข. โครจรรูปหรือวิสัยรูป ๔ รูปที่เป็นอารมณ์หรือแก่นรับรู้ของอิन्द्रีย

๖. รูปะ รูป ๗. สัททะ เสียง
 ๘. คันธะ กลิ่น ๙. รสชะ รส

ค. ภาวรูป ๒

๑๐. อิตถัคตะ, อิตถินทริย์ ความเป็นหญิง
 ๑๑. ปุริสัคตะ, ปุริสอินทริย์ ความเป็นชาย

ง. หทัยรูป ๑ รูปคือ หทัย

๑๒. หทัยวัตถุ ที่ตั้งแห่งใจ, หัวใจ

จ. ชีวิตรูป ๑ รูปที่เป็นชีวิต

๑๓. ชีวิตินทริย์ อินทริย์คือชีวิต

ฉ. อาหารรูป ๑ รูปคือ อาหาร

๑๔. กวฬิงการหาร อาหารคือ คำข้าว

ช. ปริเฉทรูป ๑ รูปที่กำหนดเพศะ

๑๕. อากาสธาตุ สภาวะคือ ช่องว่าง

ฃ. วิญญัตติรูป ๒ รูปคือ การเคลื่อนไหวให้รู้ความหมาย

๑๖. กายวิญญูติ การเคลื่อนไหวให้รู้ความหมายด้วยกาย

๑๗. วจวิญญูติ การเคลื่อนไหวให้รู้ความหมายด้วยวาจา

ฉ. วิการรูป ๓ รูปคืออาการที่ค้ำแปลงทำให้แปลกให้เสียได้

๑๘. รูปสุด สหุตา ความเบา

๑๙. รูปสุด มุทุตา ความอ่อนสลาย

๒๐. รูปสุด กมมัญญตา ความควรแก่การงาน, ใช้การได้

ฉ. ลักษณะรูป ๔ รูปคือลักษณะหรืออาการเป็นเครื่องกำหนด

๒๑. รูปสุด อุบย ความก่กั้วหรือเติบโตขึ้น

๒๒. รูปสุด สนุคติ ความสืบทอด

๒๓. รูปสุด ชรตา ความทรุดโทรม

๒๔. รูปสุด อนิจจตา ความปรวนแปรแตกสลาย

อภิ.ส. ๓๔/๕๐๘/๑๘๕. วิสุทธิ.๓/๑๑.

สังคห. ๓๔.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เจตสิก ๒๒

ธรรมที่ประกอบด้วยจิต สภาวะธรรมที่เกิดดับพร้อมกันกับจิต มีอารมณ์และวัตถุที่อาศัยเกี่ยวข้องกับจิต, อากาโรและคุณสมบัติต่าง ๆ ของจิต ได้แก่

ก. อัญญาสมาณาเจตสิก ๑๓ เจตสิกที่มีเสมอกันแก่จิตพวกอื่น คือ ประกอบเข้าได้กับจิตทุกฝ่ายทั้งกุศลและอกุศล มีใจเข้าได้แต่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งพวกเดียว ได้แก่

๑. ผัสสะ	ความกระทบอารมณ์
๒. เวทนา	ความเสวยอารมณ์
๓. สัญญา	ความหมายรู้อารมณ์
๔. เจตนา	ความจงใจหาอารมณ์
๕. เอกัคคตา	ความมีอารมณ์เป็นอันเดียว
๖. ชีวีตินทริย	อินทริยคือชีวิต, สภาวะที่เป็นใหญ่ในการรักษานามธรรม
๗. มนสิการ	ความกระทบอารมณ์ไว้ในใจ
๘. วิตก	ความตรึงอารมณ์
๙. วิจาร	ความตรองหรือพิจารณาอารมณ์
๑๐. วชิโมกข์	ความตัดสินอารมณ์
๑๑. วิริยะ	ความเพียร
๑๒. ปิติ	ความปลื้มปิติในอารมณ์
๑๓. นันทะ	ความพอใจในอารมณ์
ข. อกุศลเจตสิก ๑๔	เจตสิกฝ่ายอกุศล ได้แก่
๑๔. โมหะ	ความหลง
๑๕. อหิริกะ	ความไม่ละอายต่อบาป
๑๖. อโนตตัปปะ	ความไม่สะอึกกลัวต่อบาป
๑๗. อุททัจจะ	ความฟุ้งซ่าน
๑๘. โลภะ	ความอยากได้อารมณ์
๑๙. ทิฎฐิ	ความเห็นผิด

๒๐. มานะ	ความถือตัว
๒๑. โทสะ	ความคิดประทุษร้าย
๒๒. อีศสา	ความริษยา
๒๓. มัจฉริยะ	ความตระหนี่
๒๔. กุกกุจจะ	ความเคืองระแวงใจ
๒๕. ธีนะ	ความทกทู่
๒๖. มีทชะ	ความมวงเหงา
วิจิกิจจนา	ความกลางแกลงสงสัย
๒๘. ก. โสภณเจตสิก ๒๕ เจตสิกฝ่ายดีงาม	ได้แก่
๒๘. สัทธา	ความเชื่อ
๒๙. สติ	ความระลึกได้, ความดำเนินพร้อมอยู่
๓๐. ทิรี	ความละอายต่อบาป
๓๑. โอคตัปปะ	ความระงับกลัวต่อบาป
๓๒. อโณกะ	ความไม่อยากได้อารมณ์
๓๓. ตัทรมัชฌัตตคตา	ความเป็นกลางในอารมณ์นั้น ๆ
๓๔. จโทละ	ความไม่คิดประทุษร้าย
๓๕. กายบัลลัทธิ	ความสงบแห่งกองเจตสิก
๓๖. จิตตบัลลัทธิ	ความสงบแห่งจิต
๓๗. กายสุหุตา	ความเบาแห่งกองเจตสิก
๓๘. จิตตสุหุตา	ความเบาแห่งจิต
๓๙. กายมูหุตา	ความอ่อนแห่งกองเจตสิก
๔๐. จิตตมูหุตา	ความอ่อนแห่งจิต
๔๑. กายกัมมัฏฐุตา	ความควรแก่การงานแห่งกองเจตสิก
๔๒. จิตตกัมมัฏฐุตา	ความควรแก่การงานแห่งจิต

- ๔๓. กายกัมมัตถุตา ความควรแก่การงานแห่งกองเจตสิก
- ๔๔. จิตตกัมมัตถุตา ความควรแก่การงานแห่งจิต
- ๔๕. กายชุกตา ความชุกตรงแห่งกองเจตสิก
- ๔๖. จิตชุกตา ความชุกตรงแห่งจิต
- ๔๗. สัมมาวาจา เจรจาชอบ
- ๔๘. สัมมากัมมันตะ กระทำชอบ
- ๔๙. สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ
- ๕๐. กุสุมา ความสงสารผู้ใดทุกข์
- ๕๑. มุทิตา ความยินดีต่อสัตว์ผู้ใดสุข
- ๕๒. ปฏินทริยหรืออโมหะ ความรู้เข้าใจ ไม่หลง

สังกท.๗.

รูป ๒๕

หมายถึง มหาภูตรูปหรืออภุตรูป ๔ (รูปใหญ่, รูปเค็ม) และจุฬาทายรูป ๒๔ (รูปอาศัย, รูปสืบเนื่อง) รวมเรียกว่ารูป ๒๘

มหาภูตรูปหรืออภุตรูป ๔

- ๑. ปฐวีธาตุ สภาวะที่แผ่ไปหรือกินเนื้อที่, สภาพอันเป็นหลักที่รองรับหรืออาศัยแห่งสหชาตรูป เรียกสามัญว่า ธาตุแข็งหรือธาตุดิน
- ๒. อาโปธาตุ สภาวะที่เอิบอาบหรือดูคึม หรือส้านไป ขยายออก ผนังพูนเข้ากัวยกัน หรือสามัญเรียกว่า ธาตุเหลว หรือ ธาตุน้ำ
- ๓. เตโชธาตุ สภาวะที่ทำให้ร้อน เรียกสามัญว่า ธาตุไฟ
- ๔. วาโยธาตุ สภาวะที่ทำให้สั่นไหวเคลื่อนที่และคำจุน เรียกสามัญว่า

ธาตุลม

ฉันทที่ใช้ในคัมภีร์โลกปทีปกสารปริเฉทที่ ๑ และ ๒ เป็นทั้งฉันทวรรณพฤติและฉันทมาตราพฤติ ดังต่อไปนี้

ฉันทวรรณพฤติ

ปรัชยาวัตรฉันท ๘

ปรัชยาวัตรฉันท ๑ คากลามี ๔ บาท บาทหนึ่งมี ๘ อักษร มีแผนผังบังคับ ดังนี้

ย	ช
๐ ๐ ๐ ๐ , ๖ ๖ ๐	๐ ๐ ๐ ๐ , ๖ ๖ ๐
ย	ช
๐ ๐ ๐ ๐ , ๖ ๖ ๐	๐ ๐ ๐ ๐ , ๖ ๖ ๐

ลักษณะบังคับ

๑. ให้ลง ยะ คณะหลังอักษรที่ ๔ ในบาทที่ ๑ และ ๓
๒. ให้ลง ชะ คณะหลังอักษรที่ ๔ ในบาทที่ ๒ และ ๔
๓. ห้ามมีให้ลง นะ คณะ (, , ,) และ สะ คณะ (, , ,) ในที่ ๔ อักษรข้างต้นของบาทที่ ๑ และ ๓

คัมภีร์โลกปทีปกสารปริเฉทที่ ๑ และ ๒ แต่งด้วยฉันทปรัชยาวัตรมากที่สุด คือใช้ถึง ๑๕๔ คาดา ได้แก่คาดาที่ ๑ - ๑๗๐ ยกเว้นคาดาที่ ๘, ๙, ๑๕, ๔๖, ๕๗ - ๖๖, ๑๓๐, ๑๗๐ เช่น

โลกนาถน เตนานปี โลกกาจรีเยน โย

ปฐุโตะ ตวฺจ สขฉนมมึ วนฺเท คมฺภีรฺบุตฺตมฺ (๖๕ / ๖)

ปริมาณชุดชินโรส สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทราฉันทวรรณพฤติ, (พระนคร : โรงพิมพ์ไทย, ๒๔๕๕), หน้า ๑๓๖.

อินทรวีเชียรฉันท์ ๑๑

อินทรวีเชียรฉันท์ ๑ คำถามี ๔ บาท หนึ่งบาทมี ๑๑ อักษร ประกอบด้วย ตะ
 คณะ ๖ คณะเรียงกัน ตะ คณะละ ๖ ครุกลอย ๖ อักษร รวมเป็น ๑๑ อักษร กัมภีร์โลกัปป -
 ที่ปกสารปริเฉทที่ ๑ และ ๖ แต่งคเวอินทรวีเชียรฉันท์เพียงบทเดียว คือ คำถาที่ ๑๕
 มีแผนผังบังคับ ดังนี้

ก ค จ
 ๖ ๖ ๖ ๖ ๖ ๖ ๖ ๖ ๖ ๖ ๖

ตัวอย่าง

เอวิ อเนเกหิ นเยหิ จิตฺกั
 สงฺขารโลกั นิพฺปณั อเสสั
 สุตฺตพฺพฺพณั โลกวิญญู อเวหิ
 ตั พุทฺธเสวณฺฐั สิริสา นมามิ.

(๓๖/ ๑)

อินทรวงศ์ฉันท์ ๑๓

อินทรวงศ์ฉันท์ ๑๓ หนึ่งคำถามี ๔ บาท หนึ่งบาทมี ๑๖ อักษร ประกอบด้วย
 ตะ คณะ ๖ คณะเรียงกัน ตะ คณะและ ระ คณะ กัมภีร์โลกัปปที่ปกสารปริเฉทที่ ๑ และ
 ๖ แต่งคเวอินทรวงศ์ฉันท์ ๑๐ คำถา คือ คำถาที่ ๕๓ - ๖๒ มีแผนผังบังคับ ดังนี้

๖ ๖ ๖ ๖ ๖ ๖ ๖ ๖ ๖ ๖ ๖ ๖

ตัวอย่าง

จาตุบหาราชิกเทวตายุ ยั
 สวชีวนาเม นิรเยกรตฺติกั
 รตฺตนิทิวา ตีส จ มาสเบกัก
 เตเนว มาเสน จ ทฺวาทสา ปน

(๕๐/๑๕)

มาลินีฉันท ๑๕

มาลินีฉันทหนึ่งคาถามี ๔ บาท หนึ่งบาทมี ๑๕ อักษร ประกอบด้วย นะ คณะ
เรียงกัน ๒ คณะ มะ คณะและ ยะ คณะเรียงกัน ๒ คณะ คัมภีร์โลกปทีปกสารปริเฉทที่
๑ และ ๒ แต่งด้วยมาลินีฉันทเพียงคาถาเดียว คือ คาถาที่ ๑๓๐ มีแผนผัง ดังนี้

น , น , , น , , ย , , ย , , ย ,

ตัวอย่าง

อิอิ จ อมิตพุทธเช พุทธิเท สพุพสตุเต

อกุสลดภภูเต ภูตโต ส่วติชวา

ติวิธกุสคตคัม มคคยณทา สุสนโต

ปรมอมตคคัม มคคยณทา ภวนตุ. (๕๑/๑๕)

ฉันทผสม

ฉันทผสมหรืออุปราคาฉันท คัมภีร์โลกปทีปกสารปริเฉทที่ ๑ และ ๒ ใช้ฉันทผสม
หลายแบบ ดังต่อไปนี้

อินทรวีเชียรผสมกับอุเปนทรวีเชียร บีกาถาเดียว คือ คาถาที่ ๔๖ โดยบาท
ที่ ๖ เป็นอินทรวีเชียร ส่วนบาทที่ ๑, ๓, และ ๔ เป็นอุเปนทรวีเชียร ได้แก่คาถาว่า

น เวสฏ โน อุเปติ ราชา

โสโม ยโบ เวสสวโน จ ราชา

สถานิ กมฺขานิ ทนฺนติ ตตฺถ

อิโต ปนฺนํ ปรโลกปฏฺตุนฺติ. (๓๕/๑๕)

วังสัจฉฉันทผสมกับอินทรวงศ์ บีกาถาเดียว คือ คาถาที่ ๓๓๐ โดยบาทที่
๑ และ ๓ เป็นวังสัจฉฉันท บาทที่ ๒ และ ๔ เป็นอินทรวงศ์ฉันท วังสัจฉฉันทมีแผนผังดังนี้

วิ , , , วิ , , วิ , , วิ ,

ตัวอย่าง

อิมเหติ อฏฐีหิ ทมคฺคปฺคฺคํ
เทวาคีเทวํ นรทมมสารถิ
สบนฺทจจฺจํ สตปฺปฺกคฺคณฺณํ
ปาเดหิ พุทฺธํ สรณํ คโธสมึหิ. (๘๘/๑)

ฉันทมาตราพฤติ

เวตาศิขณฺท์

เวตาศิขณฺท์ ๑ คาถามี ๔ บาท บาทหนึ่งมี ๑๔ มาตรา บาทสองมี ๑๖ มาตรา
บาทสามมี ๑๔ มาตรา และบาทสี่มี ๑๖ มาตรา ทั้งแผนผังต่อไปนี้

๑ ๑ ๒ ๑ ๑ ๒ ๑ ๒ ๑ ๒

๒ ๕ ๑ ๖

๑ ๒ ๒ ๑ ๑ ๑ ๒ ๑ ๒ ๑ ๒

๘ ๕ ๑ ๖

๒ ๒ ๒ ๒ ๑ ๒ ๑ ๒

๒ ๕ ๑ ๖

๑ ๑ ๒ ๒ ๑ ๑ ๒ ๑ ๒ ๑ ๒

๘ ๕ ๑ ๖

คัมภีร์โลกปทีปกสารปริเฉทที่ ๑ และ ๒ ใ้มาตราฉันท จื่อเวตาศิขณฺท์เพียง
๒ คาถา คือ คาถาที่ ๘ และ ๙ เช่น

มา สยทมกริ ปยฺงกร
ภิจฺช อมฺมปทานิ กาสติ
อปิจ อมฺมปทํ วิวานนีย
ปฏิปฺชฺเรน หิคาย โน ลียา (๒๙/๑)

ข้อความท้ายคัมภีร์โลกุปทีปกสาร

สิริรัตนบุรุษราชานมุตมนนเร เสตฤทธิราชธิปติภูตสฺส มหาราญโญ มาตุตฺตยา
 สุตฺตฺตยา มหาเทเวีย การเวต ติปฺปฏฺสชาติเต โสธมฺมธาวีหาเร วสมฺมเตน
 สีสํจจราทิตฺตมฺมเนน ติปฺปฏฺสปริยตฺติชเรณ สหฺชาพุทฺธิวิริยปฏิมฺมูเทเตน สงฺฆรรณฺญา กโย
 โลกุปทีปกสารโรติ

อนเนน บุญฺญเณน สุตฺตมฺมูเตนท

สยมนฺนํ ยาว น ปาปุเถ ว

นิรนฺตรํ โลกุหิตสฺส การโก

ภเว ภเวญฺญํ สุตฺตีเลทึ ปุโรโต

อนุตฺตรายํ วินา สารโ ยดา นิฏฺฐํ อฺปาคโต

ตดา นิฏฺฐํ สุตฺตมฺมูโป สตุตฺตํ ฆมฺมนิสฺสิตา

สหฺมฺมยฺมุตฺตยาธเสสฺส ปจฺจโย โทศฺ. สิววตฺถุํ โลกุปทีปกสารํ ปกรณ

มหาสงฺฆราชาเนน สิทฺยราชสฺส กรุณา รจิตํ สมฺมุตํ.

ประมาณอายุของสัตว์ในสังขจิวรรก

อายุของเทวดาในสวรรค์ทั้ง ๖ ชั้น เปรียบเทียบเป็นปีมนุษย์ได้ดังนี้

๑. เทวดาชั้นจาตุมหาราชมีอายุ ๕๐๐ ปีทิพย์ หรือ ๔,๐๐๐,๐๐๐ ปีมนุษย์
๒. เทวดาชั้นดาวดึงส์มีอายุ ๑,๐๐๐ ปีทิพย์ หรือ ๓๖,๐๐๐,๐๐๐ ปีมนุษย์
๓. เทวดาชั้นยามามีอายุ ๒,๐๐๐ ปีทิพย์ หรือ ๑๘๒,๐๐๐,๐๐๐ ปีมนุษย์
๔. เทวดาชั้นดุสิตมีอายุ ๔,๐๐๐ ปีทิพย์หรือ ๔๖๗,๐๐๐,๐๐๐ ปีมนุษย์
๕. เทวดาชั้นนิมมานรทมีอายุ ๘,๐๐๐ ปีทิพย์หรือ ๖,๓๑๘,๐๐๐,๐๐๐ ปีมนุษย์
๖. เทวดาชั้นปรนิมมตวสวัตตีมีอายุ ๑๖,๐๐๐ ปี หรือ ๑๒๖,๐๐๐,๐๐๐ ปีมนุษย์

เมื่อต้องการทราบอายุของสัตว์นั้นแต่ละอย่างก็อาจจะทราบได้ ดังนี้
อายุของสัตว์ในสังขาร

อายุของเทวราชันจากุณหารามมี ๙,๐๐๐,๐๐๐ ปีมนุษย์ เป็นเพียง ๖ วัน

๑ คีรีไนเรกสัตตชีวะ ๓๐ วัน ๓๐ คีรี เป็น ๑ เดือน ๑๒ เดือนเป็น ๑ ปี สัตว์ใน

สังขารมีอายุ ๕๐๐ ปีเทวราชันนั้นคือ มีอายุ (๕ ล้านปี คูณด้วย ๓๐ คูณด้วย ๑๒ คูณด้วย

๕๐๐) เท่ากับ ๑,๒๒๐,๐๐๐ ล้านปีมนุษย์ (หนึ่งล้าน ๒ แสน ๒ หมื่น ล้านปี หรือ

๑,๒๒๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐ ปี)

ดู พระยาสิทธิไทย, ไตรภูมิพระร่วง, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (พระนคร : องค์การ -
 ศึกษาศาสตร์, ๒๕๑๘), หน้า ๑๘๙, ๒๑๒ - ๒๑๖.

โลกาโลกะ

พระโลกาโลกะหรือจุฬโลกาโลกะ เป็นบุตรของโลกาโลกิเศรมณีแห่งเมือง
 โลกาลี อยู่ในวัดที่บิดาของตนเองเป็นผู้สร้าง ครั้งหนึ่ง ขณะที่พระอัครสาวกทั้งสอง
 (พระโมคคัลลาน์และพระสารีบุตร) ไปจำพรรษาอยู่กับพระโลกาโลกะอย่างเงียบ ๆ และ
 พระโลกาโลกะได้สัญญาไว้ว่าจะไม่บอกใครว่า พระอัครสาวกมาจำพรรษาอยู่ด้วย หลังจาก
 ที่ออกพรรษาแล้ว ขณะที่พระอัครสาวกกำลังจะกลับ พระโลกาโลกะได้ไปแจ้งแก่ชาวเมือง
 ว่า พระอัครสาวกทั้งสองมาจำพรรษาอยู่กับตน และตำหนิพระอัครสาวกทั้งสองว่าไม่มี
 น้ำใจต่อตน ชาวเมืองรีบไปหาพระอัครสาวกทั้งสองพร้อมกับนำไทยทานไปถวายด้วย
 ทานปฏิเสศที่จะรับของเหล่านั้น พระโลกาโลกะหวังว่าตนจะได้รับสิ่งของบ้าง แต่ก็ไม่ได้
 ได้รับ พระอัครสาวกให้สัญญาแก่ชาวเมืองว่าจะมาเยี่ยมเยียนอีกครั้งหนึ่ง เมื่อ
 พระอัครสาวกทั้งสองกลับมีพระภิกษุจำนวนมากติดตามไปด้วย ไทยทานเหล่านั้นก็นำไป
 แบ่งกันระหว่างสาธุศิษย์ของพระอัครสาวกที่ชาวเมืองนับถือ พระโลกาโลกะไม่ได้รับส่วน
 แบ่งเลย จากเรื่องนี้เองทำให้พระโลกาโลกะเสียใจมาก เมื่อพระอัครสาวกทั้งสอง
 กลับไปแล้ว ประชาชนได้รบเร้าให้พระโลกาโลกะไปเชิญพระอัครสาวกกลับมา มิฉะนั้น
 จะคว่ำบาตรพระโลกาโลกะเสีย พระอัครสาวกทั้งสองปฏิเสธที่จะกลับมา พระโลกาโลกะ
 โกรธจัด เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่เมืองสาวัตถี กราบพูลห้องด้วยเรื่องร้ายต่าง ๆ

ของพระภัคฺรสาวก เมื่อไ้กล่าวโทษพระภัคฺรสาวกทั้งสองด้วยเรื่องต่าง ๆ ถึง ๓ ครั้ง แล้ว พระโกกาลิกะก็ออกจากวัด ะเชตวัน อาเจียรเป็นเลือด ครวญกรางด้วยความเจ็บปวด ล้มลงที่ประตูวิหารวัดพระเชตวัน อาจารย์ของพระโกกาลิกะชื่อนานามีพระมาไ้ยินเสียงร้องของพระโกกาลิกะก็ออกมาดู และจอร้องให้ไปขอโทษพระภัคฺรสาวกเสีย แต่พระโกกาลิกะกลับสาปแช่งอาจารย์ของตน และไม่เ้ถึงพระโกกาลิกะก็ตายลงและไปเกิดในพุนนรก.

พิจ G.P.Malalasekera, Dictionary of Pali Proper Names, Vol.I, (London : Pali Text Society, 1960), p. 674.

โลก คือ ประกาศภาวะธรรมหรือหมู่สัตว์ กำหนดโดยขอบเขตบ้าง ไม่กำหนดบ้าง มี ๓ ประการ คือ

๑. สงฺขารโลก โลก คือ สังขาร ไ้แก่ ภาวะธรรมทั้งปวงที่มีการปรับปรุงแต่งตามปัจจัย
๒. สตุตโลก โลก คือ หมู่สัตว์ ไ้แก่ บรรดาสัตว์ทุกประเภทที่เกิดมาในโลกนี้
๓. โลกาสโลก โลก คือ จักรวาล, โลกอันกำหนดด้วยโลกาส, โลกอันมีในอวกาศ

วิสุทธิ. ๑/๒๒๒, ที.อ. ๒/๒๑๕

ม.อ. ๒/๒๒๘.

โลก คือ หมู่สัตว์ สัตว์โลกมี ๓ ประการ คือ

๑. มนุษยโลก โลกคือ หมู่มนุษย์
๒. เทวโลก โลกคือ เทพ, สวรรค์ชั้นกามาวจรทั้ง ๖ ชั้น
๓. พรหมโลก โลกคือ หมู่พรหม, สวรรค์ชั้นพรหม

ที.อ. ๑/๒๑๕, ม.อ. ๒/๒๒๘

บิณฑกรมารดา

บิณฑกรมารดา มีบุตรคนหนึ่งชื่อว่า บิณฑกร จึงเรียกนางว่า บิณฑกรมารดา-
 บิณฑกรนี้ ครั้งหนึ่ง ขณะที่นางออกหาอาหารในเวลาว่างวัน โดยทำบุตรเข้าสะเงวไป
 นางได้เข้าไปยังวัดพระเชตุวันโดยมิได้บอกใคร ที่นั่น พระอนุรุทธพระเถระกำลังท่องมนต์คาถา
 ต่างๆอยู่ นางทำบุตรให้หุบคอกันไว้เพราะหิวอาหาร และกลับไปให้บุตรกลับไป นางยืน
 ฟังพระอนุรุทธพระเถระทำสมาธิด้วยความพะงศใจ แล้วนางบรรลุโสดาปัตติผล

ศูนย์วิทยพัทยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติของผู้เขียน

นายเกรียงศักดิ์ ไทศุภพันธ์ ปัจจุบันอยู่ที่บ้านเลขที่ ๓๓/๗ ถนนอุบลวง
 คำบดประจักษ์ย ๕.เขตพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สำเร็จปริญญา
 การศึกษามัธยมศึกษา (กศ.ม.) จากวิทยาลัยวิชาการศึกษาระชาวมิตร (มหาวิทยาลัย –
 ศรีนครินทร์วิโรฒ ปัจจุบัน) เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๘ ปัจจุบันรับราชการในตำแหน่งอาจารย์
 ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูพระนครศรี –
 อยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ศูนย์วิทยบริการ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตัวอย่างต้นฉบับที่ใช้ตราจักษาระ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

